

ГРАМАТИЧНИ ПРОБЛЕМИ НА ПРЕВОДА МЕЖДУ БЛИЗКОРОДСТВЕНИ СЛАВЯНСКИ ЕЗИЦИ – ОПИТ ЗА КЛАСИФИКАЦИЯ

Ивана Давитков

Университет в Белград, Сърбия

GRAMMATIC PROBLEMS OF TRANSLATION BETWEEN CLOSELY RELATED SLAVIC LANGUAGES – CLASSIFICATION EXPERIENCE

Ivana Davitkov

University of Belgrade, Serbia

Abstract. This article presents a part of my previous work on grammatical translation problems. The given analysis treats morphological problems of translation between Serbian and Bulgarian language.

Keywords: Serbian-Bulgarian translation, grammatical problems

Уводни думи

Този доклад е опит да се представи част от досегашните ми занимания с граматичните проблеми при превод. Заключениета, оформили се в процеса на моята лична практика като преводач и преподавател по български език като чужд, както и наблюденията върху общата практика на преводачите от български на сръбски език и обратно, бяха допълнителна мотивация за избор на предмета на изследването – морфологични проблеми на превода, произтичащи от езиковата асиметрия между изходния (сръбски) и преводния (български) език.

Обект на изследването са сръбски прозаични художествени текстове (романи, съвременни разкази), превеждани повече от един път на български език, които Искра Ликоманова нарича „многопреводни (многократно превеждани, многопреведени)“ текстове (Ликоманова/Likomanova 2006: 33–34). В основата на критериите, по които е образуван преводният корпус, както и методологията на направения анализ, е класификацията на преводите по екстралингвистичен признак „време на извършването на превод“ на И. Ликоманова (Ликоманова/Likomanova 2006: 46). Корпусът обхваща преводи на творби, времевата разлика между които представлява по-дълъг период от време – т.нар. едоезични разновременни преводи (Ликоманова/Likomanova 2006: 38), както и публикувани с кратка разлика във времето преводи, определени от Ликоманова като едоезични едновременно преводи (Ликоманова/Likomanova 2006: 36).

Резултати от изследването

При описването на граматичните разлики Ив. Васева приема становището на А.В. Федоров (Федоров/Fedorov 2002), че възможните разминавания в граматичната структура между езиците са три основни типа: „в изходния език се среща елемент, който няма формално граматично съответствие в езика на превода“; „в езика на превода съществуват елементи, които нямат формални съответствия в изходния език“ и „в езика на превода има граматични елементи, които формално съответстват на елементи в изходния език, но се отличават от тях по своята функция“ (Федоров/Fedorov 2002: 240). Посочената класификация Васева допълва с цел да бъдат описани граматичните проблеми при превод от руски на български и обратно, като добавя още една група разминавания, свързана с горепосочената трета – формално еднакви елементи, различаващи се по честота на употребата си (Васева/Vaseva 1980: 150, 168–171). За целите на това изследване приемаме допълнената класификация на Васева, като няма да се спираме подробно на всички групи граматични разлики от посочената класификация заради ограничения обем на доклада и поради факта, че в корпуса са застъпени само преводи от сръбски на български език. И все пак ще посочим накратко някои разминавания от първите три групи, които могат да бъдат изследвани в бъдеще. Във втората група разминавания се очертават следните най-важни морфологични особености: липса на категорията детерминация при съществителните, прилагателните, числителните имена, притежателните, възвратно-притежателните местоимения; липса на кратки форми на притежателното местоимение; липса на възвратни глаголи с възвратноместоименната частица *си*; липса на бъдеще време в миналото и бъдеще предварително време в миналото; липса на специализирани форми за изразяване на определени евиденциални значения (ренаратив и дубитатив) и др. В третата група най-много трудности както в превода, така и в усвояването на българския език като чужд създават разминаванията, произтичащи от асиметрията в системата на миналите глаголни времена (аорист, имперфект, перфект), на наклоненията (условно наклонение) и др. Посочените граматични елементи могат да бъдат разглеждани и в четвъртия тип разминавания от класификацията на Васева, тъй като освен по своята функция, посочените глаголни времена се различават и по честотността на употреба. При сръбско-български превод в четвъртата група могат да бъдат обособени и пълните форми на притежателните местоимения, депричастиято, страдателният залог и др.

Най-важното разминаване между разглежданите езици от първата група е наличието на граматичната категория падеж. Синтактичните отношения в изходния език се изразяват с помощта на падежната флексия и предлози, а в преводния език за тази цел се използват само предлози. Така в преводите се увеличава броят на предлозите, като често се среща и повторение на един и същ предлог.

Внимание заслужават случаите, в които падежните форми се заместват с друга част на речта в превода, както е в следния случай, където в първия превод словосъчетанието в темпорален родителен падеж е предадено с наречието *начаса*:

ср. *Истог часа ме је оставила.* (Д.А.)

б.1. *Остави ме **начаса**.*

б.2. ***В сѣция миг** ме заряза.*

В двата езика съществува разлика при изразяване на степените за сравнение на прилагателните имена¹ и наречията – в изходния език те се образуват по синтетичен начин, а в преводния език степенуването става по аналитичен начин. Тази разлика не поражда проблеми в анализираните преводи.

Наблюдават се и случаи, в които сравнителната и превъзходната степен са предадени по друг начин в превода – в следния пример сравнителната степен на прилагателното е предадена с положителната степен на прилагателното име:

ср. *Но све су то биле моје забаве **мањега** значаја; [...]*. (Б. Н.)

б.1. *Всичко това обаче бяха **незначителни** развлечения, [...]*.

б.2. *Но всички тези мои забавления бяха от **малък** мащаб. [...]*.

Основният ред показателни местоимения за означаване на лица и нелица² в изходния език е тричленен: *овај, тај, онај*, а в българския е двучленен – *този* и *онзи*, като в сръбския език се прави разлика дали предметът е близък по отношение на говорещото лице (*овај*) или по отношение на събеседника (*тај*), а в преводния език такава разлика не се прави.

В преводите³ се забелязват случаи на предаване на показателното местоимение за отдалечени предмети с показателно местоимение за близки и с показателно местоимение за отдалечени предмети, напр.:

ср. *Обећана је награда **ономе** ко их нађе и доведе.* (И. А.)

б.1. *На **този**, който ги намери [...]*.

б.2. *Обещана била награда на **онзи**, който [...]*.

Наблюдават се и случаи, при които в единия от преводите се използва друго средство – маркерът определителен член за изразяване на категорията определеност, с която разполага българският език. Срещат се и замени на показателното местоимение с прилагателното име или с кратки винителни форми на личните местоимения, срв.:

ср. *Вратио сам се у собу. **Она** девојка је већ била с другим мушкарцем, [...]*. (Д. А.)

б.1. *Върнах се в стаята. **Онова** момиче вече беше с друг мъж, [...]*.

б.2. *Върнах се отново вътре. **Девојката** вече беше с втори мъж, [...]*.

¹ Вниманието заслужават обаче притежателните прилагателни имена – продуктивна категория в сръбския език за разлика от българския.

² Използва се класификацията на българските показателни местоимения на Р. Ницолова (Ницолова/Nicolova 2008: 174).

³ Тук няма да бъде разглеждано предаването на показателните местоимения за изразяване на качествен признак (*овакав, такав, онакав*), количество (*оволики, толики, онолики*) и др.

ср.1. *Кројач је рекао да је и он **то** видео,[...].* (Д. А.)

б.1. *Шивачът каза, че и той видял **същото**, [...].*

б.2. *Шивачът каза, че и той **го** забелязал, [...].*

Инфинитивът по-често се среща у Б. Нушич и И. Андрич, отколкото в съвременните разкази на М. Пантич и Д. Албахари. В разгледаните разкази инфинитивът обикновено се среща само във формите на бъдеще време, а в творбите на И. Андрич и Б. Нушич се среща и в конструкции с различни модални и фазови глаголи (*моћи, морати, хтети, почети* и др.).

Наблюдават се и некоректни преводи, напр. конструкцията от модален глагол в перфект и инфинитив от оригинала е предадена с условно наклонение на модалния глагол *трябва* и *да*-конструкция, като за изразяване на предположение в миналото би била по-подходяща употребата на условно наклонение на модалния глагол и перфект на основния глагол – *би трябвало да е живял*, срв.:

ср. *Зидао га је Раде Неимар, који је морао живети стотинама година да би саградио [...].* (И. А.)

б.1. *Изграден е от майстор Раде, който би трябвало да живее стотици години, за да изгради[...].*

б.2. *Строил го Майстор Раде, който би трябвало да живее стотици години, за да построи[...].*

Минало деепричастие (срб. *глаголски прилог прошли*) е регистрирано в творбите на И. Андрич и Б. Нушич. Тази нелична глаголна форма се предава с деепричастие или с лична глаголна форма в рамките на подчинено обстоятелствено изречение за време, тъй като с миналото деепричастие най-често се изразява „предхождащо по времетраене действието в главното изречение“ (Лашкова/Lashkova 2005: 246).

Причините за извършване на граматичните трансформации в процеса на превода следователно са две основни – междуезиковата асиметрия и възможността да се представя по различен начин една и съща ситуация, което се дължи на вътрешноезиковите особености на преводния език и разбира се, на различната професионална подготовка на преводача. Изразното богатство на езика и неговото услужливо овладяване от страна на субекта на превода може да формира различни версии при предаването на съдържателните и формалните особености на детайли от оригинала, които да създават условия за диференцирани прочити на същите тези детайли от възприемателите. Следователно класификацията на И. Ликоманова по признака възможност за преводачески избор (Ликоманова/Likomanova 2006: 117) би могла да се допълни, т.е. при задължителната граматична трансформация⁴ следва да бъде отчетена възможността за факултативен избор между конкретни възможни преводачески решения.

⁴ И. Ликоманова предлага и класификация, която се основава на признака възможност за преводачески избор. Според нея преводните трансформации биват разделени на две групи – *облигаторни* (задължителни) и *факултативни* (избираеми) (Ликоманова/Likomanova 2006: 117).

От направения анализ могат да се направят изводи за предлозите, с които се предават различни синтактични отношения от изходния език, изразени с помощта на падежната флексия и предлози. По тази причина в българските преводи се увеличава броят на предлозите, като поради многозначността на някои от тях (напр. предлогът *на*) в преводите може да се получи натрупване на един и същ предлог. Невинаги може да бъде елиминирано това натрупване, но избягването му зависи преди всичко от уменията на преводача да се справя с подобни ситуации. При граматичните разлики от първата група особено внимание заслужават несъответствията между преводите, които произтичат от наличие на тричленен ред при показателните местоимения в сръбския срещу двучленен в българския език. В преводите например се срещат случаи на предаване на показателното местоимение за отдалечени предмети и на показателното местоимение с анафорично значение за близки предмети с показателно местоимение за близки в единия и с показателно местоимение за отдалечени предмети във втория превод, на показателно местоимение за отдалечени предмети с членувано съществително име в единия от преводите, на замени на показателното местоимение с прилагателно име или кратка винителна форма на личните местоимения и др. Предпочитанието към формите *тоя* и *оня* при показателните местоимения се наблюдава в по-ранните преводи (на *Автобиография* от 1974 г. и на *Мостът на Дрина* от 1948 г.), докато в по-късните варианти (съответно от 2007 и от 2009 г.) употребата на тези форми е ограничена и се използва предимно за разнообразяване на художествения текст и в стилизирането на пряката реч. Към разгледания корпус би могла да се приложи една класификация с практико-приложен аспект: 1) граматични разлики, които могат да създадат проблеми при превода (напр. наличие на тричленен ред при показателните местоимения в сръбския срещу двучленен в българския и др.), 2) граматични разлики, които не затрудняват превода (напр. степенуването на прилагателните имена и др.), и 3) на такива, които са просто специфични чисто формални особености (напр. форми като *тоя/този* в българския).

Заклучение

С подобни прегледи, освен йерархизирането на основните разлики в граматичните системи, могат да се направят изводи за предпочитанията на преводача към една или друга форма, за различните тенденции към редуциране или увеличаване на употребата на едно или друго граматично явление в текстовете от канона на сръбската литература в сравнение с текстове от съвременната сръбска литература и др., като същите наблюдения могат да се направят и за разгледаните български преводи. Различните измерения на езиковата асиметрия дори и при толкова сходни и като произход, и като географска и историческа близост езици могат да бъдат продуктивен импулс за обширно екипно изследване.

Цитирана литература

- Васева 1980:** Васева, Ив. *Теория и практика перевода. Учебник для студентов II–III курса русской филологии*. София: Наука и изкуство. (Vaseva, Iv. *Teoriya i praktika perevoda*. Sofiya: Nauka i izkustvo.)
- Лашкова 2005:** Лашкова, Л. *Сърбо-хърватска граматика. Второ допълнено издание*. София: ИК „Емас“. (Lashkova, L. *Sarbo-harvatska gramatika*. Sofiya: IK „Emas“.)
- Ликоманова 2006:** Ликоманова, И. *Славяно-славянският превод. Лингвистичен подход към художествения превод*. София: УИ „Св. Климент Охридски“. (Likomanova, L. *Slavyano-slavyanskiat prevod. Lingvistichen podhod kam hudozhestveniyat prevod*. Sofiya: UI „Sv. Kliment Ohridski“.)
- Ницолова 2008:** Ницолова, Р. *Българска граматика. Морфология*. София: УИ „Св. Климент Охридски“. (Nicolova, R. *Balgraska gramatika. Morfologiya*. Sofiya: UI „Sv. Kliment Ohridski“.)
- Пипер, Клайн 2013:** Пипер, П., И. Клайн. *Нормативна граматика српског језика*. Нови Сад: Матица српска. (Piper, P., I. Klayn. *Normativna gramatika srpskog jezika*. Novi Sad: Matitsa srpska.)
- Федоров 2002:** Федоров А.В. *Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы). Для институтов и факультетов иностранных языков*. СПб: Филологический факультет СПбГУ; М.: ИД „Филология три“. (Fedorov A.V. *Osnovy obshhej teorii perevoda (lingvisticheskie problemy). Dlja institutov i fakul'tetov inostrannyh jazykov*. SPb: Filologicheskij fakul'tet SPbGU; M.: ID „Filologija tri“.)

Ексерпирани източници

- Д.А.:** Албахари, Д. *Најлепше приче Давида Албахарија*. Београд: Просвета, 2001.
Албахари, Д. *Най-хубавите разкази от Давид Албахари*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2001.
Албахари, Д. *Кравата е самотно животно* (прев. Русанка Ляпова). Пловдив: ИК „Жанет 45“, 2011.
- И.А.:** Андрић, И. *На Дрини ћуприја*. Београд: Просвета, 1955.
Андрић, И. *Мостът на Дрина* (прев. Лилия Кацкова), София: Фондация „Славянска култура“, 1948.
Андрић, И. *Мостът на Дрина* (прев. Жела Георгиева), София: ИК „Унискорп“, 2009.
- Б.Н.:** Нушић, Б. *Аутобиографија*. [онлайн] <http://www.tvorac-grada.com>
Нушић, Б. *Аутобиографија* (прев. Боян Ничев). София: „Народна култура“, 1974.
Нушић, Б. *Аутобиографија* (прев. Маргарита Дикова). София: „Дамян Яков“, 2007.
- М.П.:** Пантич, М. *Ако това е любовта/Ако је то љубав* (ред. Ничка Бечева и Дарина Дончева), Ниш: „Братство“, 2008.
Пантич, М. *Ако това е любов* (прев. Русанка Ляпова). София: ИК „Колибри“, 2009.

Ивана Давитков
Белград 11000
Ул. „Студентски трг“ 3
Филологически факултет,
Университет в Белград, Сърбия
Катедра по сръбски език с южнославянски езици
Специалност „Български език, литература и култура“
ivana.davitkov@fil.bg.ac.rs

Ivana Davitkov
Belgrade 11000
3 Studentski trg Str.
Faculty of Philology,
University of Belgrade, Serbia
Department of Serbian with South-Slavonic
Languages
Bulgarian Language, Literature and Culture
ivana.davitkov@fil.bg.ac.rs